

Hónapló

Dalos György

Örömhír Vesztfáliából

Berlin, 2019. május 12.

Immár harmadik utunk ez Wolfram Tschiche teológussal Szászország és Mecklenburg-Elő-Pomeránia között (ld. legutóbb *Mozgó Világ*, 2019/5). Ezúttal nem iskolákat, hanem felnőttoktatási intézményeket célzunk meg, és politikai témák helyett irodalommal próbálunk feltűnést kelteni. A gond azonban hasonló: kétszemélyes haknibrigádunk nagyon is rá van utalva az érdeklődőkre, és Tschichének a megbízó intézménynél minimális sikert kell felmutatnia: a jelenléti íveken legalább tíz névnek illik szerepelnie ahhoz, hogy közönségről beszélhessünk. Igen, pontosan tíznek, akárcsak az izraelita istentiszteleteken, igaz, ott az érvényesség tíz férfi jelenlétéhez kötődik, ennyi fő kell ahhoz, hogy – mint zsidó gyerekkoromban hallottam – „kilegyen a minjan”, a kötelező quorum.

Ez a lótás-futás, valljuk meg őszintén, mindkettőnk számára főleg nyugdíjkiegészítés. Társamé a nehezebb munka, mert ő vezeti a szüntelenül toldozott-foldozott autópályákon a kocsit, én meg csak nézem az utat, valamint a rendezvényeken burkolt önreklám-tevékenységet folytatok: ősszel megjelenő emlékezéseim kéziratából olvasok fel, úgyis mondhatnám, előzetes hatásvizsgálatot tartok. Mellékes hasznom, hogy elgyönyörködhetek a szép német kisvárosok látványában, a gótikus templomokban, középkori házacskákban vagy az utunkat szegélyező, rikítóan sárga repceföldek látványában. Közben mindazonáltal osztozom Tschiche gondjában: lesznek-e elegenden a délelőtti vagy esti szeánszokon, amelyek hol egy Frauenzentrum, hogy pedig egy evangélikus egyházközség égisze alatt zajlanak. Ötnapos túránk kezdeti mérlege elég vegyes volt: az első rendezvényre hatan voltak kíváncsiak, a másodikon egy fő jelent meg. Hanem a mai este elé alighanem reménykedve tekinthetünk: vendéglátónk a halberstadti Moses Mendelssohn Akadémia lesz.

Halberstadt valaha az ortodoxia fellegvára volt – hírneves rabbikkal, egyikük, Nobel József egyenesen Csongrádból származott ide. Barokk zsinagógáját azonban a „birodalmi kristályéjszaka” során a nácik magukkal a hívekkel bontatták le – felgyújtani a túl közeli árja épületek miatt nem merték. Emlékhelyként a békebeli jesiva kis imaterme működik, ott lesz a felolvasóest.

Korán érkezünk, maradt időm megsejlelni a halberstadti hitéletre emlékező kiállítás. Az anyag nagyobbik fele a régi Istenházáról megmaradt fotókból és tervrajzokból áll, tárgyi részét tóratekercesek, papi öltözetek és kegyeleti relikviák alkotják – ezeket a pogrom után kivándorolt és ma Los Angelesben élő Nussbaum család mentette ki és adta vissza 1995-ben a Mendelssohn akadémiának.

E látnivalók közül egy fotómásolat gyakorolja rám a legmélyebb benyomást: A *Le Moniteur Westphalien*, németül *Westphälischer Moniteur* hivatalos francia közlöny 1808. június eleji száma, benne az alkotmányrendelettel, amely a zsidók emancipációját helyezte kilátásba. „Nous, Jérôme Bonaparte”, „Wir, Hyeronimus Bonaparte”, kezdődött az üzenet, amelynek értelmében ezentúl a Vesztfáliai Királyságban élő „Mózes hitű polgárok” a többiekkel azonos jogokat élveznek, valamint az országba beutazó, kívülről jött zsidókat ugyanazon vendégjog illeti meg, mint bárhonnan érkező más idegeneket. A hivatkozási alap természetesen az 1804-ben elfogadott francia polgári törvénykönyv, amely pedig az 1789-es Emberi és polgári jogok nyilatkozatának szellemében íródott. Mit mondjak, megilletődöm, mint mindig, amikor jelképszerű pillanattal találkozom.

Mindazonáltal történészként tisztában vagyok a dokumentum keletkezésének szépséghibáival. A Vesztfáliai Királyság (1807–1813) az európai hatalomra törő Francia Császárság egyik csatlósállama volt. Maga az uralkodó, Jérôme Bonaparte, korántsem „par la grace de Dieu et les constituciones”, azaz „Isten és az alkotmány kegyelméből” – így a rendelet felvezetője –, hanem bátyjának kénye-kedvéből költözött a fővárosnak kiszemelt Kasselbe. És jóllehet, az ő nevében oktrojálták a 60 ezer négyzetkilométernyi, kétmillió lakosú államra az emberi és polgári jogokat, Napóleon legkisebb, kétbalkezes öccse sohasem uralkodott igazán tényérnyi birodalmában. Mégis: királysága alatt először érezhette a Mózes hitű német, hogy ezentúl nem csupán „Schutzjude” vagy „Hofjude” gyanánt vegetálhat, hanem „ember és polgár” is lehet. Márpedig, tekintettel későbbi korok kristályéjszakáira és egyéb borzalmaira, valamint jelenünk nem túlságosan befogadó hajlandóságára, már az ilyen felemás helyzet szülte vívmányokat is érdemes megbecsülnünk. Ígyn bölcselkedtem magamban a történelmi szöveg fotómásolata előtt.

A meghirdetett rendezvényre azonban sajnos egy lélek se jött el.

*

Emlékeket írni furcsa foglalatosság, kiváltképp németül. A magyar nyelvnek megvan az az előnye, hogy a személynévmást bele tudja rejteni az igébe, míg a német önvallomásban alig elkerülhető az „ich”. Olykor-olykor persze leírhatjuk, hogy „man”, vagyis „az ember”, de ez az általános alany visszaolvasáskor kimódoltnak, álszerénynek hat. Így azután, ha „az ember” a második korrektúrában megszámlolja, hogy hányszor fordul elő az „én”, és eléri 280 oldal esetén – az „engem”-mel, „nekem”-mel, „miattam”-mal együtt, amely a németben sem elkerülhető – az 1642 említést, bizony elszégyelli magát ennyi önmotogató látván.

Lírikusként persze könnyű mentséget találni: az „én” versben nélkülözhetetlen, s még az is megengedett, hogy a költő harmadik személyben emlegesse önmagát. Például: „József Attila, hidd el, hogy nagyon szeretlek”, „S Faludy György elment Bécs őszi városába”, netán Majakovszkij, aki még címadásnak sem sokallta: *Vlagyimir Majakovszkij – én*. Az utolérhetetlen Goethe egészen különös trükkhöz folyamodott. A *Nyugat-keleti díván* című

versciklusában Hátem (Haim al-Tai) arab költőként álcázza magát, ám egy áruklodó rímpárral fel is fedi, hogy ki az a szerelméhez forduló öregedő férfi, akit az inkognitó takar: „Mint hajnalpír gyújtod rőtre / azt a komoly szirtfalat, / és még egyszer érzi Hátem / a tavaszt, a tűznyarat.” (Szabó Lőrinc kongeniális, a német nyelvi csínyet híven visszaadó fordítása.) Persze hogy a „rőtre” hívórim helyes válasza nem a „Hátem”, hanem a „Goethe”! Másfelől: leírta-e Vörösmarty, Arany vagy Radnóti, megannyi szuverén költői „én”, versben valaha azt a szót, hogy „Vörösmarty”, „Arany” vagy „Radnóti”?

Én viszont gyarló prózairóként még név szerint is emlegetem magam az emlékezőkben, főleg, amikor mások véleményét idézem. Értem „magamat”, de a szemérmességen kívül valami más is ózdkodik bennem az írói exhibicionizmustól. Szeretném beleélni magam más életekbe, helyzetekbe, alakokba, ezeket, őket ábrázolni, és mint Karinthy írja, „nem azt az unalmas én-valakit, akihez láncol az élet”.

Orbán Jánosból nem hiányzik az egészséges éntudat. A *Magyar Nemzet*-ben egyszerre támadja meg Nádas Pétert post factum, és Esterházy Pétert postum 2006-os megnyilatkozásaik miatt: „Föltettem magamnak a kérdést: érdekel az olyan emberek véleménye – bármilyen neves írók is –, akik mosdatni próbálnak egy olyan politikai kalandort, aki lerománózott engem, erdélyi magyart, ellenem hangolta a közvéleményt a határon túl rekedt magyarok állampolgárságának ügyében rendezett, 2004. december 5-i népszavazás előtt, majd hitet tett a hazugság mellett és lekurvázta a hazánkat? Nem, nem érdekel az ilyen ember véleménye, bárki is ő.” A „politikai kalandor” nem más, mint Gyurcsány Ferenc, a „lekurvázta hazánkat” pedig a híres önleplező („kurva ország”) beszédre utal, amelyet Nádas kétségkívül retorikai teljesítményként méltatott. Esterházy akkori nyilatkozatára nem emlékszem, de ennyi év távlatából ez talán megbocsátható.

Érdekesebbnek látszik, ahogy a költő Gyurcsány bűnlajstromába saját sérelmét is belefoglalja („aki lerománózott engem”). A „bármilyen neves írók”, dacosnak szánt rácsapása személyes érzelmeket sejtet. Orbán János Dénes, aki természetesen nem román, hanem magyar költő – Gyurcsány itt nyilván retorikai okból vétkezett –, érthető módon és nem is jogtalanul sikerre vágyik. Azt, hogy ezt hogy képzelem, kiderül a következő bekezdésből: „Faludy György ugyan a forradalmat követően egy évtizedes kitérővel ért Kanadába, de a kontinensnyi országnak szüksége volt rá, hiszen egyszerűen nem volt igazi, nagy költője. A magyar nyelven alkotó Faludy angolra és franciára fordított versek alapján lett Kanada ünnevelt poétája, hazatérte után is életjáradékkal hálálkodott neki a kanadai írószövetség, emlékéért róla elnevezett park őrzi Torontóban.”

Szépen hangzik, de messze van a szomorú valóságtól. Faludy emigrációs évtizedeiben kétségtelen sikert aratott emlékezőseivel (*Pokolbeli víg napja-im*), ám éppen legfőbb műfajával, a költészettel nem futott be. Az ok banális: bravúros rímtechnikája nem érvényesülhetett sem az angolszász, sem pedig az olasz-spanyol-francia vagy a német nyelvterületen. József Attila sem járt nála sokkal jobban. Maga Kosztolányi is prózában vált külhonban elfogadottá, a *Szegény kisgyermek panaszaiban* okát is tudni vélte: „Mert néma gyermek minden kismagyar / S a Nagyvilág nem érti a szavát.”